# Zagonetno autorstvo ili zbrka među rukopisima: Prodromon et una generalis Illyrici descriptio

**Tvrtković, Tamara**

*Source / Izvornik:* **Povijesni prilozi, 2011, 41, 189 - 201**

**Journal article, Published version**
**Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:190764

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

*Repository / Repozitorij:*

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

UDK 929 Levaković. Rafael
929 Mrnavić, Ivan Tomko
930(497.5)
Primljeno: 15. rujna 2011.
Prihvaćeno: 24. listopada 2011.
Izvorni znanstveni rad

# Zagonetno autorstvo ili zbrka među rukopisima: *Prodromon et una generalis Illyrici descriptio*

Tamara Tvrtković
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: ttvrtkovic@gmail.com

U članku su opisani dosad nedovoljno istraženi odnosi između Rafaela Levakovića i Ivana Tomka Mrnavića, dvojice istaknutih javnih osoba i književnika iz 17. stoljeća. Veze među njima bile su mnogostruke, od društveno-političko-crkvenih do književno-stvaralačkih. Opisana su i dva rukopisa pod istim naslovom *Prodromon et una generalis Illyrici descriptio*. Prvi se nalazi u samostanu Male braće u Dubrovniku i dio je zbirke rasprava o Iliriku. Premda je do sada taj spis bio pripisivan Ivanu Tomku Mrnaviću, postoje indicije da je prepisivač dubrovačkoga rukopisa bio Rafael Levaković te da je riječ o skraćenoj i donekle izmijenjenoj verziji Mrnavićeva djela koja bi se mogla okarakterizirati kao ekstenzivni kompendij. Na povezanost Levakovića i Mrnavića upućuje i drugi spis istoga naslova, koji se nalazi u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici među rukopisima atribuiranim Levakoviću. Na temelju sadržaja bit će iznesena pretpostavka da je Levaković upotrijebio Mrnavićev spis za sastavljanje svojega (za nas izgubljenog) djela *Historia universalis de Illyrica natione et eiusdem vera origine.*

*Ključne riječi*: Rafael Levaković, Ivan Tomko Mrnavić, Levakovićevi rukopisi, odnos između Mrnavića i Levakovića

## Društveno-političke veze između Rafaela Levakovića i Ivana Tomka Mrnavića / Častohleplje kao poveznica

Hrvatski barokni slavizam, sagledan kao književni fenomen, u 17. je stoljeću u svojemu punom zamahu pa stoga nije ni čudno da su gotovo svi historiografi

toga razdoblja na neki način povezani s njim. Jedan je od osnovnih ciljeva „sljedbenika" ovoga fenomena, koji svoje korijene ima još u humanističkoj tradiciji i u osnovi kojega je izrazito naglašavanje slavenskoga atributa, humanističkoj slici europskih zemalja (s posebnim naglaskom na Italiju) suprotstaviti sliku povijesti slavenskih zemalja i slavenstva.[1] Iznimka, dakako, nisu ni dva osebujna lika čiji su se životni i stvaralački putovi na najrazličitije načine isprepletali, a na što će se u ovome članku posebno pokušati ukazati. Jedan je od njih Rafael Levaković (1590. - oko 1650.) rodom iz Jastrebarskoga, a drugi Šibenčanin Ivan Tomko Mrnavić (1580. - 1637.). Njihovo je poznanstvo započelo najvjerojatnije u Rimu. Mrnavić je u Rim došao na školovanje 1597. godine kao pitomac Ilirskoga kolegija na čelu s isusovcima. Po završetku školovanja vraća se u Šibenik gdje 1606. postaje kanonikom, a od 1615., kada je po prvi put bio izabran za predsjednika Zbora sv. Jeronima (u razdoblju od 1615. do 1635. pet je puta biran na tu dužnost), tek povremeno boravi u Rimu da bi od 1623. godine veći dio vremena provodio u tome gradu. Otprilike u isto to vrijeme i franjevac Rafael Levaković dolazi u Rim. Naime, nakon osnivanja Svetoga zbora za širenje vjere (*Sacra congregatio de propaganda fide*) - u čijem je djelovanju od samoga osnutka sudjelovao i Mrnavić i kojemu je jedan od važnijih zadataka bio pripremanje i izdavanje glagoljskih crkvenih knjiga - Franjo Glavinić, provincijal Franjevačke provincije Bosne Hrvatske, povjerio je posao tiskanja knjiga svojemu učeniku Rafaelu Levakoviću, koji u Rimu na taj način postaje *reformator librorum ecclesiasticorum linguae Illyricae*. U dvadesetak godina (od 1628. do 1648.) Levaković je objavio pet glagoljskih knjiga: dvije liturgijske (misal i brevijar) i tri neliturgijske.[2] Među njima je 1628. godine objavio prijevod na hrvatski jezik (pod nazivom *Nauk karstjanski kratak*) tada vrlo popularnoga Bellarminova katekizma *Dottrina Christiana breve* (a 1629. isti je katekizam izašao na ćirilici). Riječ je, zapravo, o prerađenom i prestiliziranom te glagoljicom objavljenom prijevodu Aleksandra Komulovića toga istog „malog" katekizma iz 1603. godine.[3] Zanimljivo je da je i Mrnavić 1627. godine u Rimu (na poticaj Urbana VIII., zajedničkoga Mrnavićevog i Bellarminovog prijatelja) također objavio prijevod Bellarminova katekizma, ali onoga većeg (pod nazivom *Istumačenje obilnije nauka krstyanskoga*). Jezična komisija koju je osnovala Propaganda odlučila je da ilirske crkvene knjige budu tiskane glagoljicom (kao pismom sv. Jeronima) i ćirilicom. Kao članovi jezične komisije Mrnavić i Levaković

[1] Za fenomen hrvatskoga baroknog slavizma v. Rafo Bogišić, „Hrvatski barokni slavizam" u: *Zrcalo duhovno*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1997., 139-164; Zrinka Blažević, *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2008., 51-58; Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke – Ivan Tomko Mrnavić*. Zagreb - Šibenik: Hrvatski institut za povijest - Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić", 2008., 136-153.

[2] Detaljnije o Levakovićevim glagoljskim izdanjima v. Anica Nazor, „Levakovićeva glagoljska izdanja" u: *Zbornik o Rafaelu Levakoviću*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2010., 317-337.

[3] U kolofonu knjige sam Levaković kaže da je preuredio i glagoljicom prepisao tekst, ali ne navodi predložak iz kojega je to preuzeo.

(zajedno s Antunom Ranzijem i Antunom Deodatom) trebali su ocijeniti prijevod *Biblije* Bartola Kašića na hrvatski jezik i latinicu. Čini se da su obojica dala negativno mišljenje tako da *Biblija* nije tiskana.[4] Iako se uvriježeno smatra da su Levaković i Mrnavić bili glavni promotori rutensko-ruskoga jezičnog modela i da su krivci za propast hrvatske glagoljaške tradicije, ipak treba imati na umu da je Levaković ruskoj tradiciji popuštao postupno, a neki pak tvrde da se na početku čak opirao istočnoslavenizaciji hrvatskih glagoljskih liturgijskih knjiga.[5]

Godine 1632. obojica sudjeluju na crkvenome Sinodu u Trnavi i to, čini se, na suprotnim stranama: Mrnavić kao protivnik zagrebačkoga biskupa Benedikta (Benka) Vinkovića, a Levaković kao njegov zagovornik, ali ujedno i zagovornik ujedinjenja pravoslavne i katoličke crkve. Levaković je i prije bio u prijateljskim vezama sa svojim zemljakom iz Jastrebarskoga Benkom Vinkovićem, koji je, prema Kukuljevićevim riječima[6], kada bi god bio u prilici, pomagao svoje zemljake pa je tako, između ostaloga, želio ishoditi smjenu marčanskoga vladike Maksima Predojevića i na to mjesto postaviti Levakovića. Pokušaji postavljanja Levakovića na to mjesto (ili barem na mjesto vikara ili koadjutora Zagrebačke biskupije) potrajali su gotovo četiri godine (1638. - 1642.) i oko toga nije nastojao samo Vinković nego i sam Levaković smatrajući svoje imenovanje glavnim preduvjetom aktivnoga unijatskog djelovanja.[7] Ipak, ni Vinković ni Levaković nisu uspjeli u svojim nastojanjima - nakon Maksimove smrti 1642. godine na njegovo je mjesto došao Gabrijel Predojević, a nakon smrti biskupa Vinkovića (krajem iste 1642. godine) Levaković je izgubio svaku podršku u postizanju crkvenih *cursus honorum*.

S druge strane, Ivan Tomko Mrnavić u više se navrata s Vinkovićem sukobljavao. Osim već spomenutoga Sinoda u Trnavi, sukobili su se i oko vlasništva vinograda Mladine[8], a čak postoji i mišljenje da je Benko Vinković u borbi za naslov zagrebačkoga biskupa nakon smrti biskupa Ergelskoga pokušao otrovati Mrnavića za vrijeme služenja mise, no nije u tome odmah uspio nego je ovaj poživio još nekoliko mjeseci, nikada se do kraja ne oporavivši, a na kraju je i umro.[9]

Godine 1631. Levaković i Mrnavić opet su povezani. Naime, u Mrnavićevoj kući u Rimu boravi i liječi se još jedan neobičan lik i avanturist - sultan Jahja, lažni sin

---

[4] Vladimir Horvat, „Hrvatska Biblija Bartola Kašića: od narudžbe Propagande (1625.) i zabrane Svetog oficija (1634.) do prvotiska (1999.)", *Obnovljeni život: časopis za religioznu kulturu* 54 (1999.): 251-260.

[5] Anica Nazor, „Levakovićeva glagoljska izdanja" u: *Zbornik o Rafaelu Levakoviću*, 324.

[6] Ivan Kukuljević-Sakcinski, „Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovici XVII. vieka", *Arkiv za povjesnicu jugoslavensku* IX. (1868.): 281.

[7] Rudolf Barišić, „Rafael Levaković i crkvena unija", u *Zbornik o Rafaelu Levakoviću*, 47-85; Zlatko Kudelić „Rafael Levaković kao kandidat za biskupa grkokatoličke Marčanske biskupije" u: *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003., 113-124.

[8] Radi se o (za nas izgubljenom) djelu *Vinea Domini in Illyrico*, čiji naslov spominje sam Mrnavić u djelu *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas*.

[9] Ljudevit Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*. Zagreb: strojopis (1912-1924), Arhiv HAZU IId 243/1-3, 520.

sultana Mehmeda III. Tom prilikom sultana Jahju upoznaje i Levaković, njegov budući biograf.[10] O bliskome prijateljstvu između Jahje i Levakovića svjedoči i činjenica da je Jahja ovlastio Levakovića kao zastupnika svojih poslova u Italiji, a ostavio mu je i oporuku odlazeći na Istok.[11] Kasnije je Jahja svojim zalaganjem i utjecajem na Sveti zbor za širenje vjere isposlovao da Levaković bude postavljen za ohridskoga nadbiskupa (1647. godine).[12]

## Književno-stvaralačke veze između Rafaela Levakovića i Ivana Tomka Mrnavića / Krivotvorenje kao poveznica

Kako u crkveno-političkim poslovima, tako su Mrnavić i Levaković dolazili u vezu i svojim stvaralačkim radom. Uz već spomenute prijevode Bellarminovih katekizama, Levaković je s Mrnavićem povezan i dvama falsifikatima. Prva je krivotvorina Bula pape Silvestra II. od 27. ožujka 1000. godine kojom se, tobože, daje pravo ugarskim kraljevima i njihovim nasljednicima da sami imenuju biskupe i osnivaju nove biskupije. Nakon što je izdana, bula je postala glavni dokaz u raspravama oko apostolskoga prava u zemljama krune sv. Stjepana između Habsburgovaca i pape. No, 1637. godine, u vrijeme kada je Mrnavić umro, krivotvorena bula još nije bila tiskana. Bulu je prvi put objavio Melchior Inchofer 1644. godine u djelu *Annales ecclesiastici Regni Hungariae*, a zatim su je prenosili i drugi[13]. Kod Inchofera saznajemo da je tu bulu 1550. godine vlastoručno prepisao Antun Vrančić u trogirskomu arhivu.

Da bi bula mogla biti falsifikat, prvi je ukazao već Ivan Lučić 1666. godine tražeći i ne nalazeći original bule u Trogiru, a jednako tako otkrivši dokaze da Antun Vrančić te godine uopće nije boravio u Dalmaciji nego u Ugarskoj pa tako i nije mogao biti prepisivač bule. I ostali koji su proučavali bulu smatrali su da je ona falsifikat, a kao krivotvoritelja označavali su Rafaela Levakovića. Čak je i mađarski povjesničar János Karácsonyi, koji se najviše bavio istraživanjima Silvestrove bule i koji je konačno dokazao da je Mrnavić njezin krivotvoritelj, u svojim prvim radovima pomišljao na Rafaela Levakovića kao na glavnoga krivca.[14] Ipak, Jovan Radonić smatra da je Rafael Levaković imao veliku ulogu u izdavanju

[10] Vittorio Catualdi, *Sultan Jahja dell'imperial casa ottomana,* Trst, 1898., 453-454.

[11] Stjepan Antoljak, „Sultan Jahja u Makedoniji" u: *Godišen zbornik – Filozofski fakultet na Univerzitot Skopje.* Skopje: Filozofski fakultet, 1962., 109-166.

[12] Tada se pogrešno smatralo da je Ohrid rodno mjesto cara Justinijana (*Iustiniana prima*), a tu je tvrdnju prihvatila i *Sacra congregatio de propaganda fide*.

[13] Kasnije je bulu ponovno tiskao Fejér u I. svesku zbornika *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (Budim 1829), a zatim i Mátyás u *Historiae Hungaricae fontes domestici I* (Pečuh, 1880.).

[14] János Karácsonyi, „Ki koholta a Sylvester-bullát", *Századok.* Budimpešta, 1909., 361-376. Bulom se bavio i Galla Ferenc, *Marnavics Tomkó János Boszniai Püspök Magyar vonatkozásai.* Budimpešta, 1940., 185-190.

krivotvorene bule[15]. Naime, budući da se kod Inchofera saznaje da je bulu dobio od Levakovića, nameće se pitanje na koji je način Levaković mogao doći do ove isprave. Godine 1644. Mrnavić je već bio pokojni, a Levaković je već nekoliko godina boravio u Rimu zbog tiskanja slavenskih crkvenih knjiga: tu je, dakle, relativno lako mogao doći do ostavštine Ivana Tomka Mrnavića (koji je u više navrata bio predsjednik Zbora sv. Jeronima), a tako i do slavne bule. Ambicija i silna želja za napredovanjem u karijeri navele su Levakovića na taj čin. Smatrao je da će se objavljivanjem bule prava ugarskih kraljeva prenijeti i na zemlje izvan „uže Ugarske" u kojima je želio ponijeti biskupsku titulu.

Druga je krivotvorina glagoljski psaltir Nikole Rabljanina iz 1222. godine pomoću kojega je Mrnavić želio dokazati da slavenski prijevod psaltira potječe od sv. Jeronima. Naime, taj je psaltir iz XIII. stoljeća trebao biti - a dugo se uistinu i smatrao takvim[16] - vjernim prijepisom teksta kodeksa iz prve polovice VII. stoljeća, dakle dokazom da je više od dvjesto godina prije Ćirila i Metoda postojao glagoljicom napisan psaltir i da se on može pripisati sv. Jeronimu. Vatroslav Jagić 1911. godine u svojemu članku dokazuje da je taj psaltir najobičnija Mrnavićeva krivotvorina, a jednako tako daje i dokaze o Levakovićevoj umiješanosti u cijeli slučaj te zaključuje da je „površni i nekritični Levaković nasjeo prepredenome Tomku Mrnaviću i postao žrtvom vlastite lakovjernosti".[17] Na koji je način Levaković bio umiješan u čitav slučaj? Danas je od čitavoga psaltira sačuvano samo prvih sedam psalama i to samo kao fragment unutar djela *Considerazioni* iz 1753. godine zadarskoga nadbiskupa Matije Karamana.[18] U tome je istom Karamanovu djelu citiran i Levaković, a iz toga citata saznajemo da je 1634. godine Mrnavić posudio psaltir Levakoviću na nekoliko mjeseci kako bi ga ovaj pregledao i, ako bude želio, prepisao.[19] Levaković je psaltir držao kod sebe određeno vrijeme, jedan njegov dio (koliko je nama danas poznato) zaista je i prepisao, a vjerojatno ga je i vratio vlasniku. Jagić dalje detaljno izvodi filološke i povijesne dokaze o krivotvorenju psaltira i razloge koji su Mrnavića naveli na to, pa čak na jednome

---

[15] Jovan Radonić, „Jeronim Pastrić, istorik XVII veka", *Glas SANU* 190 (1946): 85-100.

[16] Kukuljević se, pišući o glagoljskome psaltiru, pita: „Nebi li se i prevažan original popa Nikole Rabskoga, koji po smrti Marnavića s njekimi drugimi njegovimi rukopisi dodje po svoj prilici u knjižnicu Barberinsku, mogao u Rimu u istoj knjižnici, ili u kojoj drugoj zbirci naći? Nebi li uprav našim vriednim domoljubom, što se sada nalaze u Rimu, pošlo za rukom, da nadju gdjegod taj dragocieni biser stare naše književnosti?" Usp. Ivan Kukuljević-Sakcinski, „Književnici u Hrvatah...", 293.

[17] Vatroslav Jagić, „Tomko Marnavić als Fälscher des angeblich im J. 1222 geschriebenen glagolitischen Psalters", *Archiv für Slavische Philologie 33* (1912): 111-134.

[18] Matija Karaman, *Considerazioni,* Rim, 1753.

[19] *Quod quidem Psalterium tribus circiter post annis quam Missale edideram, fel. rec. D. Jo. Tomcus Marnavicius Bosnensis Episcopus, de bonis literis deque Illyrica natione optime meritus, antiquitatis agnoscendae gratia, ad menses aliquot mihi lustrandum, et, si vellem, transcribendum commodaverat, ut dixi etiam in supradicto dialogo, disserens de literis antiquorum Illyriorum.* Iz Karamanova djela prenose i drugi: fra Nikola Milčetić, Jerko Gršković, „Kako je Ivan Tomko Marnavić patvorio glagolski psaltir", *Vjesnik staroslavenske akademije*, Zagreb, 1914. (za 1913.), 47-59.

mjestu pomišlja nije li možda i Levaković sudjelovao u toj prevari, ali čini mu se neumjesnim uvlačiti ga u tu pripovijest. Prvo zato što je bio „ograničen duhom i veoma nesamostalan", jer njemu „nije imponirao samo Mrnavić nego i jedan Terlecki", a kao drugi razlog Jagić navodi nepostojanje nikakve Levakovićeve osobne koristi pa samim time i nepostojanje motiva.[20]

## Levakovićeva djela

Levakovićeva su djela većinom sačuvana samo u rukopisima[21], a dio tih djela poznat nam je samo po naslovima. Među potonjima nalazi se djelo *Historia universalis de Illyrica natione et eiusdem vera origine* za koje sam Levaković kaže da je koristio više od 530 izvora, koje je kradomice uspio pregledati u rimskim knjižnicama, dok u tamošnje arhive nije mogao ući, jer nije imao novaca.[22] S obzirom na navedene prijateljske (pitanje je u kojoj mjeri zaista prijateljske, ali u svakome slučaju intenzivne) veze između Mrnavića i Levakovića nemoguće je ne uočiti i sličnost naslova i opsega - koji se može naslutiti prema broju izvora koje Levaković navodi i koji je ipak znatno veći od Mrnavićevih dvjestotinjak[23] - Mrnavićeva literarnoga prvijenca i Levakovićeva izgubljena djela. Mrnavić je, naime, u periodu od 1603. do 1607. godine (po vlastitoj tvrdnji)[24] napisao geografsko-historiografsko djelo u sedam knjiga *De Illyrico caesaribusque Illyricis (O Iliriku i carevima ilirskog porijekla)* koje je do danas ostalo u rukopisu. Dva primjerka prijepisa Mrnavićeva rukopisa sačuvana su - jedan u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a drugi u Zemaljsko-historijskome muzeju u Sarajevu.[25] Ta su dva rukopisa sadržajno gotovo identična. U prve tri knjige iznosi se opis pokrajina koje su, prema autorovu mišljenju, pripadale Iliriku (Skitija, Trakija, Makedonija, Dardanija, Tesalija, Epir, Dakija, Dalmacija i Panonija), a druge četiri knjige donose biografije careva za koje Mrnavić smatra da su bili ilirskoga podrijetla. Riječ je o kratkim proznim biografijama pedesetorice rimskih careva ili carica koji su vladali Rimskim Carstvom (bilo jedinstvenim, bilo nakon raspada na Istočno i Zapadno) u periodu od 3. do 11. stoljeća. Djelo je pisano u obliku dijaloga, što

[20] Usp. Vatroslav Jagić, „Tomko Marnavić als Fälscher...", 131.

[21] Jedino je Levakovićev opis zagrebačke stolne crkve objavio Farlati. Usp. Daniele Farlati, *Illyrici sacri tomus quintus – Ecclesia Jadertina cum suffraganeis et ecclesia Zagrabiensis,* Venecija, 1775., 337-340. Tek su nedavno (2010.) još neki njegovi spisi transkribirani i objavljeni. Usp. *Zbornik o Rafaelu Levakoviću,* 341-394.

[22] *Usp.* Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.knjig. I.* Zagreb: Matica hrvatska, 1992., 107. i Ivan Kukuljević-Sakcinski, „Književnici u Hrvatah…", 299.

[23] Pa čak i od Orbinijevih tristotinjak (u djelu *Il Regno degli Slavi*). Kada bi broj izvora bio istinit, Levakovićevo bi djelo bilo prava „enciklopedija" citata i/ili parafraza, no pretpostavka je da je Levaković namjerno napuhao broj kako bi se iskazao boljim od svojih prethodnika.

[24] Dokaze koji osporavaju tu činjenicu v. Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke*, 52-53.

[25] Zagrebački se rukopis čuva pod signaturom R7195, a sarajevski pod E-541. Za opis i osnovne podatke o rukopisima v. Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke*, 45-65.

također može biti jedna od poveznica s Levakovićem. Naime, premda dijalog kao forma nije karakterističan u djelima iste ili slične „ilirske" tematike u 17. stoljeću, i među Levakovićevim (doduše izgubljenim) djelima nailazimo na raspravu naslovljenu *Dialogus de antiquorum Illyricorum lingua*, u kojoj su sudionici razgovora biskup Vinković i kanonik Mikša.[26]

Za uspostavljanje dubljih veza između Mrnavićeva i Levakovića stvaralaštva mnogo je interesantniji rukopis iz samostana Male braće u Dubrovniku, koji je dio zbirke rasprava o Iliriku – *Rerum Illyricarum sive historiae Rhacusanae*. Na početku zbirke dva su spisa pod naslovima *Prodromon, et una generalis Illyrici descriptio* i *Caesares Illyrici*.[27] Ti su rukopisi bili atribuirani Mrnaviću na osnovi sličnosti u sadržaju i stilu. Već sam u knjizi *Između znanosti i bajke – Ivan Tomko Mrnavić* pokušala dokazati da je dubrovački rukopis ekstenzivni kompendij (skraćene i donekle izmijenjene verzije) koji je za svoje djelo sastavio Rafael Levaković na osnovi Mrnavićeva djela, a da se ne radi o nacrtu koji je Mrnavić sastavljao za potrebe svoga prije spomenutoga literarnog prvijenca, na što bi mogao upućivati naslov *Prodromon* te kako se to do sada smatralo.[28] Za dokazivanje te činjenice poslužio je još jedan rukopis koji je u mojoj knjizi tek spomenut[29], a budući da sam u međuvremenu imala uvid u cjelokupni rukopis, te su pretpostavke još čvršće potvrđene.

## Zagonetni rukopis

U zadarskoj Znanstvenoj knjižnici pod signaturom 1098/I čuva se rukopis od oko šesto listova ispisan različitim rukama, različitih je dimenzija i starosti.[30] Prvi dio (125 listova) atribuiran je Rafaelu Levakoviću i obuhvaćen je pod naslovom *Fratris Raphaelis Leuacouitii Croatae, Archiepiscopi Acridani De lingua Illyrica et alia collectanea* (*Brat Rafael Levaković, Hrvat, ohridski nadbiskup, O ilirskom jeziku i druga sabrana djela*). Prvih 78 listova historiografskoga su sadržaja. Na preostalih pedesetak listova (od 125) nalazi se nekoliko jezikoslovnih rasprava (o ilirskom/hrvatskom jeziku i o ilirskom pismu odnosno glagoljici), a čini se da je taj dio i stariji po postanku od prvoga.[31]

Unutar prvih 78 listova prepisivač najprije na četiri lista sažima historiografsko djelo *Prodromon, et una generalis Illyrici descriptio* iz rukopisa koji se čuva, po

[26] Ivan Kukuljević-Sakcinski, „Književnici u Hrvatah...", 299.

[27] Za usporedbu dubrovačkoga sa zagrebačkim i sarajevskim rukopisom v. Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke*, 67-77.

[28] Usp. Mijo Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku, knj. I.* Zagreb: JAZU, 1952., 258-260.

[29] Usp. Tamara Tvrtković, *Između znanosti i bajke*, 91.

[30] Rukopis je 1960. godine došao u zadarsku knjižnicu iz privatne biblioteke obitelji Marasović iz Skradina. Usp. Vlado Rezar, „*De Illyrica lingua* Rafaela Levakovića", u *Zbornik o Rafaelu Levakoviću,* 183.

[31] Detaljan opis toga dijela rukopisa, kao i transkripciju jedne od rasprava *De Illyrica lingua*, v. Vlado Rezar, „*De Illyrica lingua* Rafaela Levakovića", u: *Zbornik o Rafaelu Levakoviću,* 183-194*;* 361-376.

njegovim riječima, u arhivu Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Na polovici prvoga lista navedene su pokrajine obuhvaćene u djelu s kratkim zabilješkama, dok su na drugoj polovici prvoga i na cijelome drugom listu navedeni carevi iz dijela posvećenoga carevima ilirskoga podrijetla s kratkim natuknicama o svakome od njih (vrlo slično dubrovačkome rukopisu) i numerirani rimskim brojkama od I. do LIV. Nakon ovoga ekscerpta slijedi prijepis čitavoga spisa *Prodromon* na 77 listova. Na prvome listu saznajemo da je ovaj rukopis prijepis autografa u vlasništvu zadarskoga plemića Jeronima de Soppe (*communicatum ab illustrissimo comite Hieronymo Soppe Jadrensi, apud quem extat autographus in fol. carta bombacina*).[32] Također, donesen je sadržaj, a rukopis je atribuiran Levakoviću, Hrvatu iz reda Male braće, ohridskomu nadbiskupu (*fratris Raphaelis Leuakoviz Croatae Ordinis Minoris de Observantia Archiepiscopi Acridani MS per capita disposita*). Iz sadržaja saznajemo da ovaj prijepis ne obuhvaća dio *Caesares Illyrici* nego samo opis pokrajina (Skitija, Trakija, Dakija, Tesalija, Epir, Dalmacija, Panonija, Makedonija i Dardanija). Iako su dubrovački i zadarski rukopis sadržajno gotovo identični, ipak ću pokušati ukazati na neke razlike među njima.

Zadarski rukopis prepisivalo je više prepisivača, za razliku od dubrovačkoga koji je čitav pisan istom rukom. U zadarskome rukopisu postoje široke margine s lijeve odnosno desne strane na kojima je prepisivač/i zapisivao kratke bilješke koje slijede sadržaj teksta, očito radi lakšega snalaženja budućega čitatelja toga rukopisa, a vrlo vjerojatno i sebi za orijentaciju u tekstu. Dubrovački je rukopis zapisan vrlo gusto, na mjestima je zbog toga i potpuno nečitljiv, a pisan je od margine do margine, gotovo nigdje ne ostavljajući niti trunke prostora. I raspored pokrajina različit je u oba rukopisa, što je vidljivo iz sljedeće tablice:

| **Zadarski** | | **Dubrovački** | |
|---|---|---|---|
| Uvodni dio | 2r-10r | Uvodni dio | 1-8 |
| Skitija | 10r-29r | Skitija | 9-26 |
| Trakija | 29r-37v | Trakija | 27-35 |
| | 38r/v - prazna | Makedonija | 36-41 |
| Dakija | 39r-41r | Dardanija | 42-58 |
| Tesalija | 41v-42r | O Makarskoj | 58 |
| Epir | 42v-44v | Dakija | 59-60 |
| Dalmacija | 45r-59v | Tesalija | 61 |
| Panonci i Panonija | 60r-62v | Epir | 62 |
| Makedonija | 62v-70v | Dalmacija | 64-76 |
| Dardanija | 71r-77r | Panonci i Panonija | 76-80 |
| | | Ilirski carevi | 81-82 |
| | | Citat iz Pomponija Leta | 83 |

[32] Nažalost, tome autografu kasnije je izgubljen svaki trag.

Osim razlika koje se tiču poretka, postoje i razlike u sadržaju od kojih će neke reprezentativne biti i spomenute:

Na nekoliko se mjesta u dubrovačkome rukopisu (u odnosu na zagrebački i sarajevski) izostavlja dio teksta i upućuje se na to da se o tome vidi kod Mrnavića (*de quo Tomcus in Dialogis; vide apud Tomcum*). Takve i slične metatekstualne opaske neosporno upućuju na zaključak da je autor čitao, pa čak i prepisivao, Mrnavićevo djelo.

Na primjeru sljedećega odlomka (iz svih rukopisa) i razlika među njima bit će još jasnije vidljivo da autor zadarskoga i dubrovačkoga rukopisa nikako ne može biti Mrnavić, ali da je imao uvid u Mrnavićev rukopis i iz njega ekscerpirao odnosno prepisivao:

**a) Zagrebački rukopis (str. 28)**

*Nostrorum patrum ętate pręsenti in hac parte feliciori quippe quia Marulli, Andronici Nigri, Coriolani, Pribevii, Andronici, Bucchii, Begnii, Verantii, Grisogoni, Drascovii et aliorum nostratium fęliciter, fęlicissima emergebant ingenia e quibus tamen nullus, Pribevio et Marullo excepto (quorum alter pręclaram illam de origine successibusque Slavorum orationem apud concives suos Pharenses habitam ęternitati consecravit; alter Dalmatię reges ex vernaculo Latino sermone collectos morte pręventus evulgare non potuit) nullus, inquam, ad excitandas patrię memorias stylo exacuit. Unus (quod memini) Drascovius Panonici cleri mox Ferdinandi Cęsaris ac Pannoniarum regis in celeberrimo patrum consessu apud Tridentum habito, legatus in oratione coram patribus pro sacris patria lingua, more majorum obeundis recitata quam apud Michaelem Nisium cucullatorum sui instituti facile principem in Dalmatia ad eundem aliquando divertens, vidi obiter, nec quidem pro voto Illyricum antiquis sepsit limitibus; quod sciam feruntur quidem extare fragmenta quędam cuiusdam Salonitani Michaelis citantur et Spalatensis Balthasari scripta res Illyricas pertinentia quę tamen ad manus habere potui nunquam. Illa porro Georgii Sisgorei Sicensis nostri magis Sicensia, quam Illyrica, semper existimavi.*

**b) Dubrovački rukopis (str. 2-3)**

*Haec Iovius nostrorum patrum aetate. Nostrae aetatis ingenia Dalmatica: Nigri, Marulli, Andronici, Coriolani, Priboevii, Buchii, Gozii, Begnii, Grisogoni, Verantii, Severitani, Drascovii. Quorum Priboevius praeclaram de origine successibusque Slavorum orationem apud concives suos Pharenses habitam aeternitati consecravit. Marullus manuscriptorum libellum vernaculo sermone reges aliquot Dalmaticos continentem Latinum reditum, morte preventus non potuit evulgavit. Nullus alius, ait, ad excitandas patriae memorias stylum vertit. Georgius Drascovius Pannonici cleri, mox Ferdinandi Caesaris ac Pannoniarum regis in celeberrimo patrum consessu apud Tridentum habito, legatus et orator in orationem coram patribus pro sacris*

*patria lingua more maiorum obeundis recitata, quam apud Michaelem Nisium cucullatorum sui instituti facile principem in Dalmatia, ad eundem aliquando divertens, obiter agnovi, Illyricum solum suis antiquis recentioribus sepsit limitibus. Michael Salonitanus quidam fragmenta quaedam Illyricanarum rerum reliquisse fertur, ac item Balthasar Spalatensis. Haec non vidi. Georgius Sisgoreus Sicentia magis quam Illyrica. Thomas Spalatensis Archidiaconus Spalatensia et Salonitana monimenta reliquit.*

**c) Zadarski rukopis (fol. 3r-4r)**

*Hęc Iovius nostrorum patrum ętate et suę ętatis ingenia Dalmatica Nigri, Marulli, Andronici, Coriolani, Pribevii, Buchy, Gozÿ, Begni, Grisogoni, Verantii, Severitani, Drascovicii et reliquo denotans: quorum Priboevius pręclaram de origine successibusque Slavorum orationem apud concives suos Pharenses habitam ęternitati consecravit.*

*Marullus manuscriptorum libellum vernaculo sermone reges aliquot Dalmaticos continentem Latinum redditum morte pręventus non potuit evulgare, cuius autographum mihi videre et evolvere datum fuit apud dominum Joannem Tomcum Marnavicium, virum de Illyrica natione benemeritum.*

*Georgius Drascovius Pannonici cleri, mox Ferdinandi Caesaris ac Pannoniarum regis in celeberrimo patrum consessu apud Tridentum habito, legatus et orator in orationem coram patribus pro sacris patria lingua more maiorum obeundis recitata, quam apud Michaelem Nisium cucullatorum sui instituti facile principem in Dalmatia, ad eundem aliquando divertens, obiter se agnovisse testatus est idem dominus Tomcus. Illyricum solum suis antiquis recentioribus ut sepsit limitibus.*

*Michael Salonitanus quidam certa Illyricanarum rerum fragmenta reliquisse fertur, ac item Balthasar Spalatensis, quae videre adhuc non licuit.*

*Georgius Sisgoreus Sicensia magis quam Illyrica collegit.*

*Thomas Spalatensis Archidiaconus Spalatensia monimenta reliquit.*

*Cęterum nullus alius ad excitandas patrię memorias stylum vertit pręter Maurum Orbinum Melitensis cęnobii abbatem qui magno satis labore sed plus propensa in quosdam scriptores credulitate Italico idiomate res Illyricorum sub titulo Il Regno degli Slavi compilavit; nec non Iacobum Petri Luccarium, patricium Ragusinum, qui eadem lingua Annales Ragusinos publici iuris fecit.*

*Attigit etiam nonnulla reverendus pater frater Franciscus Glavinich, mei instituti meęque Bosnę Croatię provinicię pater benemeritus, atque apostolicus prędicator, sed bona fide uti apud supradictum abbatem Melitensem invenit.*

*Aetate quoque nostra iam memoratus Tomcus aliqua vulgavit sui affectus in patriam typis et ita testimonia aliqua vero satis urgentibus manu dumtaxat exarata et quędam incompleta dereliquerit.*

Na osnovi ovih nekoliko primjera očito je da autor spomenutoga spisa *Prodromon* (ni dubrovačkoga ni zadarskoga) nije Mrnavić nego netko tko dobro poznaje njegov rad i na njega se poziva. U dubrovačkome rukopisu nema pozivanja na Mrnavića (premda su rečenice evidentno prepisane), ali pisan je u prvome licu kao da autor ima namjeru tekst prikazati svojim radom. U zadarskome rukopisu Mrnavić i njegovo djelo spominju se više puta, a tu je pridodan i dio o Mavru Orbiniju i Jakovu Lukareviću. Ako znamo da su i Orbini i Lukarević svoja djela izdali neposredno prije (*Il Regno degli Slavi* izašlo je 1601.) ili istovremeno (*Copioso ristretto degli annali di Rausa*, 1605.) s Mrnavićevim djelom, vjerojatno je da je zadarski tekst nastao barem ipak nekoliko godina nakon toga. Premda su citiranje i parafraziranje u ono doba bili legitimni postupci (pa čak i u onoj mjeri koju bismo danas nazvali plagiranjem), ipak se ovakva sadržajna sličnost ne bi mogla podvesti pod postupke uobičajene u tadašnjoj historiografiji nego bi se moglo zaključiti da je autor prepisao skraćenu verziju ili čak i sam skratio Mrnavićevo djelo s namjerom da ga kasnije iskoristi za/kao svoj rad. Već u sadržaju nalazimo na potvrdu pretpostavke iznesene ranije po kojoj je autor Rafael Levaković. Zadarski rukopis atribuiran je Levakoviću na prvoj stranici (a u slučaju dubrovačkoga nemamo nikakve oznake). Ako bismo mogli reći da atribucija i nije uvijek siguran pokazatelj, kada s tim povežemo i činjenicu (koja je vidljiva iz citiranoga odlomka) da je riječ o franjevcu koji je bio u dobrim odnosima i s Glavinićem i s Mrnavićem, čini se kako bismo ipak mogli potvrditi da je riječ o Rafaelu Levakoviću.

Treba reći nešto i o već iznesenoj pretpostavci da se u slučaju dubrovačkoga rukopisa radi o Levakovićevu autografu. Potvrdu za to također nalazimo u zadarskome rukopisu. Naime, kako to dokazuje Vlado Rezar, moguće je da su filološke rasprave koje prethode historiografskomu spisu *Prodromon* (u primjerku iz Zadra) napisane istom rukom kao i rukopis iz samostana Male braće u Dubrovniku. A da je kod filoloških rasprava riječ baš o Rafaelu Levakoviću, poslužit će sljedeći dokazi: u spisu o jeziku, koji je dio zadarskoga rukopisa, nalaze se tolike stilske i jezične intervencije da je gotovo sigurno da je tekst pisao autor dobro upućen u tematiku i da je gotovo nemoguće da se radi o nekome drugom, a ne o Levakoviću.[33] Na jednome mjestu u tekstu spomenut je i sultan Jahja, za kojega smo već spomenuli da je bio dobar prijatelj i s Mrnavićem i s Levakovićem pa i taj, na prvi pogled nevažan, detalj može navoditi na isti zaključak.[34] Jednako tako, rukopis iz Dubrovnika pisan je (premda nečitko) vrlo čisto i bez mnogo pogrešaka i ispravaka, što odaje da je riječ o obrazovanome prepisivaču upućenome u tematiku. U

[33] Usp. Vlado Rezar, „*De Illyrica lingua* Rafaela Levakovića", u *Zbornik o Rafaelu Levakoviću,* 187.

[34] *Dominus Sultanus Jahia, princeps catholicus, sanguinis Osmanidum, vir fidei et testimonii omni exceptione maior, retulit mihi saepius vidisse se Nereidum marem et feminam, captas inter insulas Danubii...* U tekstu se dalje opisuje susret sultana Jahje s vodenim bićima koja imaju dar govorenja. Usp. Vlado Rezar, „*De Illyrica lingua*", 364.

rukopisu nailazimo i na riječi ispravno napisane na grčkom, ali i crkvenoslavenskome jeziku ćirilicom, što bi također moglo ukazivati na Levakovića.[35]

## Zaključak

Veze između Mrnavića i Levakovića mnogostruke su i ne do kraja objašnjene. Iz svega što znamo o njima dvojici moglo bi se zaključiti - iako to već zadire u sferu popularne psihologije - da su obojica bila vrlo častohlepna, tašta i poprilično pohlepna. Pritom je Levaković onaj manje pametan (da se poslužim eufemizmom), a Mrnavić onaj mudriji koji onoga manje mudroga iskorištava kao pomagača da bi postigao svoje ciljeve. Levaković se nakon Mrnavićeve smrti dokopao njegove ostavštine želeći ostvariti svoje književne i političke težnje, ali u tome nije uspio - za razliku od Mrnavića, koji je, domogavši se ostavštine Antuna Vrančića (prema mišljenju mnogih povjesničara i književnih teoretičara), to uvelike i iskoristio.[36] Njihova se povezanost - osim zbog sličnih karakternih osobina - može pokušati objasniti i nemogućnošću ostvarivanja ambicija, pogotovo u vlastitu okruženju: Mrnavić je želio postati šibenskim biskupom, ali to zbog političkih okolnosti - odnosno sukoba između pape i Mletačke Republike - nije bilo moguće, a Levaković je također želio postati biskupom (i to marčanskim), no i on bez uspjeha.

Iz današnje perspektive poveznica među njima jest da su obojica nedovoljno istražena i vrednovana i kao književnici i kao javne osobe koje su sudjelovale u ondašnjemu političkom životu, a pogotovo su premalo istražene veze među njima. Te se veze - osim na osobnoj razini - mogu sagledati i kroz odnos početaka povezivanja sjevera i juga hrvatskih krajeva u svjetlu fenomena hrvatskoga baroknog slavizma. Ipak, i na tome se planu stvari pomiču pa tihi pregaoci, među kojima su i Mrnavić i Levaković, polako postaju glasni i jasni predstavnici onodobnoga stvaralaštva i svjetonazora.

[35] Usporedbom s nekim spisima unutar rukopisa, koji se pod naslovom *Autographa manuscripta Raphaelis Levacovitii* čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign. R3339) i s autografskim bilješkama uz neke prijepise iz Arhiva HAZU (sign. IVc15) može se također zaključiti da je u svim slučajevima riječ o istome rukopisu.

[36] Smatralo se da se Mrnavić domogao djela Antuna Vrančića *Vita Petri Berislavi* i objavio ga pod svojim imenom.

# Mysterious authorship or a case of manuscript confusion: *Prodromon et una generalis Illyrici descriptio*

Tamara Tvrtković
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: ttvrtkovic@gmail.com

**Summary**

This article discusses the hitherto poorly investigated relationship between Rafael Levaković and Ivan Tomko Mrnavić, two prominent seventeenth-century writers and public figures. Their relationship encompassed a range of realms: from social, political, religious to literary and creative. From the modern perspective, Levaković and Mrnavić are equally understudied and undervalued as writers and as public figures who participated in the contemporary political life. We know very little about their relationship, which transcended the personal level and may be viewed from the perspective of the onset of connections between the Croatian North and South in Croatian Baroque Slavism. Yet things are changing in that area too and quiet, hard-working persons, such as Mrnavić and Levaković, are transforming into loud and clear representatives of the contemporary worldview and creative effort. In this paper I discuss two manuscripts, both titled *Prodromon et una generalis Illyrici descriptio*. One is kept in the Franciscan Monastery Dubrovnik and is part of the collection of treatises about Illyria. The manuscript used to be attributed to Ivan Tomko Mrnavić, yet there are indications that the Dubrovnik manuscript was transcribed by Rafael Levaković and that it is a shorter and partly modified version of Mrnavić's treatise that may be described as an extensive compendium. The suggestion of a link between Levaković and Mrnavić is reinforced by another manuscript with the same title, kept in the Zadar Research Library among manuscripts attributed to Levaković. On the basis of an analysis of the manuscript content, I propose that Levaković used Mrnavić manuscript to compose his (lost) piece *Historia universalis de Illyrica natione et eiusdem vera origine.*

*Keywords*: Rafael Levaković, Ivan Tomko Mrnavić, Levaković manuscripts, relationship between Mrnavić and Levaković